

PORTRET VAN UTRECHT IN DE DERTIGER JAREN

door Cornelius Carolus Stephan Crone

Cornelius Carolus Stephan Crone werd geboren in 1914 en overleed in 1951, dit jaar dus 25 jaar geleden. Hij was pas 37 jaar en heeft weinig proza nagelaten. Als het belangrijkste is te beschouwen het tweetal lange verhalen: „Het Feestelijke Leven” en „Muziek over het Water” in de verzamelbundel „De Schuiftrompet”, waarvan tot dusver twee uitgaven zijn verschenen, de eerste in 1946, de laatste in 1972.

Op een geheel eigen wijze tekent Crone portretten: van volwassenen in gemis en wroeging, van kinderen vol binnenprotjes en geluksverwachting en in de derde plaats van de stad Utrecht, in het bijzonder van de oude wijk rondom Domtoren en Klaaskerk, waar die mensenlevens zich voltrokken in de crisistijd van de dertiger jaren.

Gabriël Smit waarschuwde al enkele jaren geleden dat, wie nog zou willen zoeken naar het stadsbeeld van Crone, er niets meer van terug zou vinden¹⁾. Wie nu toch nog, hardnekkig, iets van die tover van het oude Utrecht wil beleven (vgl. Clare Lenart in haar portret van de stad: „Dit is een lange straat. Ze loopt van C. en A. tot in de Middeleeuwen”²⁾), kan niet beter terecht dan bij Crone, want - zegt Wouter Paap: „In de romans die Utrecht tot plaats van handeling hebben komen topografische benamingen praktisch niet voor. Anders was dit bij de door-en-door Utrechtse prozaschrijver C. C. S. Crone.” „- het wemelt van straatnamen -”³⁾.

Wam de Moor breidt dit uit met de zeer terechte opmerking: „En dan behoeft men helemaal geen Utrechter te zijn om bekoord te worden door die prachtige namen van Utrechtse plekjes en straatjes die in dit werk een welluidend gedicht door het proza heen vormen.”⁴⁾

Als voorbeelden noemt De Moor o.m. Manenborch, het Klaasje (de Klaastoren), Vrouwjutenkeien, Dorstige Hartsteeg, Lichte Gaard, Oog in Al, Paddemoesje. Hieraan kan men toevoegen: het Ondiep, Ledig Erf, Bemuurde Weerd, Wijde Doelen, Buiten Witte vrouwen, Hanengeschrei, Lauwe recht, Schalkwijkslurfje, de Fliengenstegen. En de buitens aan de Vecht, waarlangs de personages van Crone hun tochtjes maken: Swaenen-Vecht, Diedrichsteyn, Goudestein, en Crone's „C. en A.”: de fabriek De Beenzwart van de Hogelanden. Wam de Moor noemt die namen een welluidend gedicht; aan de tover, die van namen kan uitgaan

*in genegen gedachtenis aan onze trouwe
Utrechtse vrienden;
Ernst en Elizabeth Viervant Tukker*

heeft Bryn Griffiths een treffend gedicht gewijd.⁵⁾ Wouter Paap werkt die hechte band tussen de topografie van Utrecht en Crone als volgt uit in zijn fascinerend boek: „Hij had de namen van straten en pleinen nodig omdat voor hem de topografie ten nauwste met het wezen van de stad verbonden was. Hij zocht in zijn proza de stad in de suggestie van de taal te vangen, haar eigen atmosfeer op te roepen, en zo werd Utrecht met haar voor het stadsbeeld dikwijls zo onvervangbaar typerende straatnamen, haar liedjes, haar deuntjes en haar carillonmuziek het innerlijk bestanddeel, de essentie van zijn werk.”⁶⁾

De leidraad bij mijn keuze van de veertien fragmenten uit „Het Feestelijke Leven” en „Muziek over het Water” (de paginering is die van de verzamelbundel „De Schuiftrompet”, eerste uitgave, met illustraties van C. Icke en Karel Thole) is de volgende. Ter inleiding: beide verhalen spelen zich af binnen het stadsgedeelte, ongeveer gelegen tussen de lijnen Bemuurde Weerd/Lauwerecht/Lucasbolwerk/Maliesingel/Wilhelminapark/Abstederdijk/Catharijnesingel en de „uitjes” van de bewoners hiervan naar de Vecht. De twee hoofdpersonen, Henk Buysman (als kleine jongen: „het Buysmannetje”) van „Het Feestelijke Leven” en Leentje Griffioen van „Muziek over het Water” maken binnen die grenzen 19, respectievelijk 13 wandelingen. In het geheel noemt Crone ongeveer 120 namen van straten en pleinen in Utrecht, benevens van enige Vecht-buitens en een enkele straatnaam in Maarssen.

Hieruit zijn veertien fragmenten gekozen, die routes vormen. Er is geen volledige catalogus gemaakt van de 120 straatnamen: alleen die komen voor, welke „een omgeving” hebben, d.w.z. deel uitmaken van een aaneengesloten, overigens zeer geresseerde beschrijving, en niet alleen de functie hebben van route-aanduiding.

Het fragment - geen route - van pag. 195 van „De Schuiftrompet” uit „Muziek over het Water”, ontleent zijn plaatsing daaraan, dat het „vadertje's” beeld completer maakt, vadertje, die het middelpunt is van route VII en die al ingeleid werd in route VI. De route's VIII tot en met XI uit „Het Feestelijke Leven” hebben als reden van hun verschijning temidden van de reeks „Muziek over het

ater"-routes, dat ze het grote Vecht/Maarssen
jk uit route VI completeren.

n nu volgen dan de veertien routes, veertien teke-
ningen met de schrijverspen van C. C. S. Crone.

Uit: Het Feestelijke Leven

oute I: *Trans - Domplein - Achter Sint Pieter -
Hieronymusplantsoen - Lepelenburg Servaasbol-
werk Manenborch - de Klaastoren - Geertebol-
werk*

Het Feestelijke Leven" begint:

Een man kwam op de drempel van zijn huisdeur
staan om het draaiorgel beter te horen. Hij zag,
hoe de kinderen van de scholen aan het Dom-
plein en Achter Sint Pieter door de muziek wa-
ren aangelokt, maar werd opgeschrikt door de
orgelman met het centenbakje. Toen hij naar zijn
vestzak tastte, merkte hij, dat hij pas half was
aangekleed. Het draaiorgel reed al verder. Hij
hoorde het gefluit van een slagersjongen, die
plotseling haast had. Zijn huis leek hem opeens
veel triestiger en hij maakte zich klaar voor een
wandeling.

In het Hieronymusplantsoen wees alles erop, dat
het lente werd. Hij dacht aan het landschap, dat
op het draaiorgel geschilderd stond. Daarna
ging hij langs Lepelenburg en Servaasbolwerk
naar Manenborch. Hij voelde zijn ulster als een
stuk winter, waarin hij gevangen was. Het klok-
kenspel van de Klaastoren klonk vreemd door
de morgennevel heen. Het werd al zonniger. Bij
het Geertebolwerk ging hij op een bankje zitten.
Hier was hij eens geweest, toen zijn vrouw nog
verloofde was. De wind blies over het singelwa-
ter en lichtjes schitterden in alle golfjes." (p. 77)

*Het Feestelijke Leven" eindigt met een route (II):
ombokstraat - Damstraat - Wilhelminaplantsoen -
Geertestraat - Sterrenburg - Catharijnesingel -
rans:*

In de verte schetterde een fanfare. Er was weer
feest in de Geertestraat. Hij stond buiten het
hek en dacht aan het Buysmannetje. Ze bliezen
Vrouw Arebei en *Van Stralen, wat heb je een
glimmende hoed*. Onder de bomen bij Sterren-
burg staarde hij in de nevel over de Catharijne-
singel en herinnerde zich de man, die meende
zich tegen zijn kraaien te kunnen verzetten.⁷⁾
Hij voelde slaap en wandelde naar huis.
Bij zijn ontwaken klonk opnieuw muziek. Hij ging
op de drempel van de voordeur staan om het
draaiorgel beter te horen. (p. 137)

Uit: Muziek over het Water

oute III: *het Roomse Weeshuis - Abstederbrug -
aliesingel - het Klaasje (de Klaastoren)*

et eerste hoofdstuk, „Oranjabitter”, begint:

C. C. S. Crone.

Foto: Letterk. Museum, Den Haag.

De zon begon een spel van licht en schaduw
met de spitsen en kantelen van het Roomse
weeshuis, waar de vlag werd uitgestoken. Op de
singelglooiing lag een man met open ogen, maar
die zagen verder dan dit feestelijke leven. Van
alle kanten holden mensen toe. De agent drong
hen terug, totdat een juffrouw heel gediensig
met een laken kwam; samen spreidden ze het
over de dode uit. Het wit kreeg natte plekken;
de dreg werd weggebracht. Die het haastigst
waren werkten zich met voeten en met ellebo-
gen uit de kring. Aan het weeshuis hing de vlag
nu al te wapperen; de stenen leeuwjes keken
grimmig van het hoog bordes.

De vrouw op de Abstederbrug zag hen niet;
kleintjes liep ze onder de treurwilgen. Ze merkte,
hoe de zwanen op de Maliesingel dreven,
sommige met de kop in hun vleugels gekoesterd,
maar de meeste sierlijk met de hals omhoog,
alsof ze wisten, dat hun snavel wel goed kleurde
bij dit feest. Toen bedacht ze ook, dat het
Oranjezonnetje de glinstering in die lichtloze
ogen aan de overkant had veroorzaakt. Ze hoorde
het uurspel over het water klinken; het Klaas-
je had veel noten op zijn zang. Het leek, of ze
rond haar hoofd krijgertje deden, het ene oor in
en hetzelfde weer uit, of het andere. Negen sla-

gen gaf de klok. Wie weet, was het beter verdronken te zijn.⁸⁾

Er rammelde een cacaoBusje voor haar gezicht; een cent voor het koninginfeest bezat ze niet. De kinderen holden al verder. Een meisje met een sjerp om rende tegen haar op. Ze zette het weer overeind. Het hilde niet, maar het paard met de vrolijke linten aan zijn tuig was niet meer in te halen. (p. 177)

Uit: Muziek over het Water

Route IV: *Bloesemstraat - Maliebaan - Lievendaal - Schalkwijkslurfje - Nieuwe Gracht - Domcarillon - Brigittenstraat - Achter Sint Pieter - Keistraat - (modezaak Lacet en Janssen) - de Drift - Janskerkhof - op de weg naar Vianen*

Leentje nam de vlucht (van uit de *Bloesemstraat*).

Over de spoorbrug drentelde ze naar de Maliebaan. De mensen keerden terug van de parade. Ze ging, waarheen zij zich bewogen, maar voor haar was alles anders. Bij Lievendaal leek het rustiger. Ze bleef er even staan. Er kwamen twee agenten. Ze liep het Schalkwijkslurfje in. De Nieuwe Gracht was feestelijk van vlaggen en van mensen. Er snaterden kinderen, die oranje mutsen droegen en misschien wel ranja zouden drinken. Het Domcarillon speelde *Holland's vlag, je bent mijn glorie en Wilt heden nu treden voor God den Here*. Uit de Brigittenstraat galmde ver geroep van officiële wegwijzers. Achter Sint Pieter zag ze een man, die een zeehond vertoonde en met zijn centenbakje heel hard bij haar rammelde. In de Keistraat stond een jongen met marmotjes, of een aapje onder zijn kiel. Ze keek de andere kant maar uit, alsof de modeplaten van Lacet en Janssen ook voor haar daar hingen. Op de hoek van de Drift werd een oranje speldje op haar borst geplant. De schooier trok het er weer net zo af. Ze ging het Janskerkhof op. Onder de bomen wemelde het van kunstmakers. Op de weg naar Vianen... (p. 181)

Uit: Muziek over het Water

Route V: *Groenestraat - het Klaasje - Abstederdijk - Kromme Rijnbrug - Manenborch - Wijde Doelen - het Achterom - Kleine Eligensteeg - Wilhelminapark - Oude Gracht - Groenestraat*

De zomer kroop voorbij. De appelboom beloofde weer een flinke vracht voor de familie, schreef tante Ada Griffioen uit Breukelen; aan de gevraagde geldsom kon ook zij hen niet helpen. Leentje staaarde naar buiten. Door haar tranen heen zag ze de wingerdblaadjes op de wind bewegen aan het raamkozijn. Er wapperden overal vlaggen langs de gracht; dan was het zeker ko-

ninginnefeest. 's Avonds liepen de weeskinderen met oranjelampionnetjes de stoepen op en af. Tegen October huurde Gijs een bovenhuisje in de Groenestraat. Over haar ontrouw sprak hij nooit; zijn zwijgen kwelde haar. De winter zette in, het werd een witte Kerstmis. Ze had de lamp met rood papier en hulst versierd. Er klonk muziek van hoempa's uit de verte; ze bliezen het *Ere zij God*. Het uurspel van het Klaasje kwam er tussen door. Haar man liet erg lang op zich wachten, schrikte ze. Over de singel dwaalde ze hem tegemoet. De kapper op de Abstederdijk had hem niet in zijn salon gezien; hij deed de deur beleefd achter haar dicht. Op de Kromme Rijnbrug rinkelden de bellen van een arreslee; ze durfde haar ogen niet geloven, zo was Manenborch betoverd door de sneeuw. In het natte vliesje ijs lagen de logge schepen feestelijk verschoond; de woonschuit had een denneboompje op de voorplecht staan. Tot in de Wijde Doelen hoorde ze de meeuwen schreeuwen. Gijs was nog niet thuis; het werd een bange nacht. Toen de morgen aanbrak, zocht ze hem bij mensen, die hij wel eens had bedeed; ze vond hem niet. Een kloeke bolknak kreeg ze voor hem mee van een sigarenmaker uit het Achterom. „Die rookt mijnheer vandaag gezellig bij u op” voorspelde hij. Jan Floep in de Kleine Eligensteeg ontheiligde de Kerstdag door een kraam te timmeren, waarmee hij, als de vorst maar aanhield, binnen een week jassen stond te bewaren op de vijver van het Wilhelminapark. Hij begreep niet, hoe ze haar man kon verliezen; gisterenavond om een uur of twaalf had hij hem trouwens op de Oude Gracht ontmoet. Ze slenterde weer naar de Groenestraat. (p. 209)

Uit: Muziek over het Water

Route VI: *Voorstraat - Peterseliesteeg - Predikherenhof - Kraanstraat - Lauwerecht - Jagerskade - het Zandpad - de Vecht - de Beenzwart van de Hogelanden - Swaenen-Vecht - Diedrichsteijn - op Maarssen aan - de Vecht - Maarssen - Lange Gracht - Zandpad - Goudestein - Vegtoever - Diependaalse Dijk*

„Schipper, mag ik overvaren?” zongen de kinderen op de Voorstraat. De verkeersagent lachte en liet de sijsjes kwelen. Ze kwam voorbij de Peterseliesteeg; daar was geen feest te merken. Op het Predikherenhof zat een poes met een oranje hoedje aan haar staart. Een meisje liep te snikken naast haar grote zus, die zo gemeen kon knijpen. De Kraanstraat was met slingers en met lampions versierd. De zon werd door het water bij de sluis weerkaatst in duizend lichtjes, die bewogen. Er klonk geknal van rotjes en van zevenklappers uit de Lauwerecht. De buurt leek minder grauw met al die vlaggen. *Alida, wat doe je daar?* hoorde ze op de Jagerskade zingen.

*Kermis op het Vreeburg. Tekening van C. Icke, 1947, uit de eerste druk van „De Schuiftrompet”.
Foto: G.A.U.*

Toen ze omkeek, was er niemand dan een kruideniertje, dat zijn stoep aanveegde. Op het Zandpad zag ze plotseling zichzelf, zoals ze lang geleden touwtje sprong
Leentje keek over de Vecht. Er zwierden meeuwen in de lucht en op het water. Ze zag het rood-wit-blauw bewegen aan de huizen en fabrieken op de overkant. De Beenzwart van de Hogelanden was hier niet te ruiken. „Vadertje” zei ze?). Er kwam een matroos met zijn meisje. Langs Swaenen-Vecht en Diedrichsteijn liep ze daarna op Maarssen aan. Haar herinnering zette de meidoorns in bloei. Met een gebloemde jurk aan lag ze in het gras; ze kon er haast om huilen, dat het allemaal zo mooi leek: de vlinders, die krijgertje fladderden, de bijen met hun zoel gezoem, de wolken en de vogels. *Zwaluw, waarheen is uw vlucht?* dacht ze, want nergens kon het beter zijn.
Een oude schuit dreef in de Vecht; er zwommen waterhoentjes. Leentje hoorde meisjesstemmen van de overkant; ze riepen naar de grote broer, die in het water kunstjes deed. Het werd weer koninginnedag. In Maarssen trokken kinderen in optocht naar het burgemeestershuis. *Oranje boven* zongen ze; de schooljuffrouw liep met de bloemen. De Lange Gracht lag mooi weerspie-

geld bij de bocht. De vlaggen kabbelden het heftigst, waar het bootje voer. De weg ging verderop weer Zandpad heten. Daar praalde tussen eiken en kastanjes Goudestein; de letters blonken op het statig hek. Een prinsendriekleur waaide boven de begonia's. Bij Vegtoever zochten de zieken gezondheid in een tuin vol geraniums. Het koepeltje stond eenzaam in de hoek; de godjes lachten in hun bogen. Leentje hoorde het geschetter van de hoempa's op de Diependaalse Dijk. (p. 183)

„Vadertje” staat in het middelpunt van de volgende kleine fragmenten:

Route VII: *Burgemeester Reigerstraat - bloemist Dirkse - Oudwijkerdwers - Tolsteegsingel - Geertebrug - Vrouwjutenkeien - het Klaasje*

Hij zag een meisje met haar springtouw naast hem huppelen; in een rasje ging ze trouwen met een edelman. Daarna liep hij naar Dirkse in de Burgemeester Reigerstraat om er het zondags bloemstuk te bekijken, maar de ruit was mat beslagen. Door de Oudwijkerdwers en over de Tolsteegsingel dwaalde hij terug. Het werd al avond, merkte hij; de lampen hingen treurig in de mist. Op de Geertebrug hield hij een poosje stil. De mensen schoven vaag als schimmen langs de balie; over de Vrouwjutenkeien waggelde een dronkelap. Er dreven bleke blaadjes in de gracht; ze gleden zo rustigjes onder hem door. Hij moest op huis aan, zong het Klaasje; moeder wachtte met de soep. (p. 196)
De dagen hielden geen minuutje rust. De wingerdblaadjes bloosden weer, de rozen staarden naar de grond met waterhoofdjes van de regen. In October was haar moeder jarig; vader veraste haar altijd opnieuw met chrysanten. Leentje zag hem met zijn bolhoed voor zich staan; hij zou graag wandelen, maar niemand wilde mee. Sinds zij haar jongen had, zei hij; toen trok hij zwaar aan zijn sigaar. Haar kus was gauw gegeven, dacht hij nog in het Hieronymusplantsoen. Hij zag een meisje met haar springtouw naast hem huppelen . . . (p. 195)

Route VIII t/m XI:

Vecht en Merwedekanaal komen ook in vier heel korte fragmenten in „Het Feestelijke Leven” voor, in combinatie met Ezelsdijk - Inundatiekanaal - Zandpad - het huis Rosendaal -; Oog in Al

Later fietste hij (*Henk Buysman*) met haar (*zijn verloofde Claartje*) langs de Vecht en het Merwedekanaal. Op het gras van de bermen lagen ze naar de wolken en het water te kijken. (p. 81)
Daarna wandelden ze over de Ezelsdijk en de Inundatiekanaal naar de asphaltweg, die Zandpad

heette. Bij het huis Rosendaal gingen ze op het gras langs de Vecht liggen. (p. 96)

De muziek begon weer. Buysman dacht aan een kerkorgel en wazig in de wierook een processie. Hij zag het Merwedekanaal zoals het 's avonds was met de gekleurde lichten van de schepen. Bij Oog in Al hoorde hij doedelzakken en gehinrik van paarden. (p. 123)

De weken daarna lag ze (Claartje op haar sterfbed) naar het plafond te kijken. In hun HBS-tijd had ze met Henk langs de Vecht en het Merwedekanaal naar de wolken gestaard en er figuren in gezocht. (p. 126)

Uit: Muziek over het Water

Route XII: *Bartholomeibrug - Sterrenbos - Willemsplantsoen - Manenborch - Lucasbolwerk - Wittevrouwenkade*

Ze hingen (Gijs en Leentje Griffioen) over de balie van de Bartholomeibrug en keken, hoe de kalme avondlucht onrustig werd weerspiegeld door het singelwater. De huizen van het Sterrenbos konden wel flaporen hebben, waaraan van geen kus het geluidje ontging; de vrouwen uit het hofje waren item zoveel monden. In het Willemsplantsoen krasten de kraaien. Door haar voiletje met de pluïsbolletjes zag ze de kastanjabomen in hun bloei van duizend kaarsjes. Ze moest nog even ruiken aan de meidoornbloesems. Bij Manenborch bleef ze staan voor een treurwilgje; het leek haast vrolijk met zijn lenteblaadjes. De zwanen snoepten er wat van. Op het Lucasbolwerk klonk muziek uit de tent; de mensen wiegden stil hun hoofden in de schemering. Leentje snoof de geur van de seringen. „Zijn het er dan zoveel?” vroeg ze. Maar dat was op de Wittevrouwenkade, waar ... (p. 192)

Uit: Muziek over het Water

Route XIII: *Dom - Runnebaan - Magdalenabrug - Onder de Linden - Sterrenbos*

Ze wist niet, hoeveel weken wittebrood er al verstreken waren. De bomen voor hun huis begonnen uit te botten, merkte ze, en op een avond daarna klonken de Meiklokken¹⁰⁾ over de gracht. Ze ging met Gijs meteen een luchtje scheppen tot de Runnebaan; hun lenteliedjes neuriede ze zachtjes mee... Zo mooi als dat keer waren de kastanjabomen nooit geweest, vermoedde ze. Wie voorbij de Magdalenabrug Onder de Linden liep, en nergens stilstond van bewondering, was zeker stekeblind. Ze wandelde met Gijs de singels langs; daar bleek het voorjaar ook niet mis. Ze had een aardig plannetje gesmeed en trok hem naar het Sterrenbos. ... Ze zag seringen bloeien en magnolia's. (p. 197)

Het laatste hoofdstuk, met de titelnaam van gehele novelle: „Muziek over het Water”, eind met een lange dooltocht:

Route XIV: *Rijnlaan - Mijdrechtstraat - Ledig Er Wijde Doelen - Nieuwe Gracht - voorbij de Magdalenabrug - Zuilenstraat - het Klaasje - Achter de Dom - Begijnkade - Wittevrouwensingel*

Het werd een kille avond met een kring van vel om de maan. Bij de Begijnkade stond troepje heilsoldaten God te loven en ze ha ten zich voorzeker niet; tot op de Wittevrouw singel klonk hun zalvend lied haar in de or (p. 221)

Amsterdam

V. R. van Poelgeest-Spatk

1) In: de Volkskrant van 2/12/1972.

2) „Huisjes van Kaarten”, 1962.

3) „Literair leven in Utrecht tussen de beide reldoorlogen”, 1970.

4) In: de Tijd van 28/10/1972, artikel: „Utrecht stukjes en beetjes; de ontroerend mooie lependeken van C. C. S. Crone”.

5) In: Critical Quarterly, vol. 8, no. 4, 19. „What's in a name”:

„What's in a name, some say,
But the shelled, bitter folly of things...
Yes, why, then, the stir in the belly
at the fall of a word
That bolts a picture into the dumb mind?”
en:

„Memory floods a scene into the mind's holle
As I walk home to a lasting pain.”

6) Nog twee werken waarin Crone vermeld wordt „Utrecht”, tekst van Clare Lennart, foto's van Wim Steffen; het „Utrecht”-nummer van „Maat staf”, okt./nov. 1965.

7) Slaat op een sprookje dat Buysman aan zij dochter Eefje had verteld toen deze, evenz zijn vrouw Claartje, nog leefde.

8) De echtgenoot van Leentje - Gijs Griffioen heeft zich zelf verdrongen.

9) Leentje was toentertijd een touwtje-springe klein meisje, wandelend met haar vader; „v dertje” is het middelpunt van route VII en v: het fragment van pag. 195, waarin hij tot h zelfde herinneringsbeeld terugkeert als de volwassen dochter.

10) In route XIII worden de „Meiklokken” gemen reerd; deze krijgen meer uitwerking in „H Feestelijke Leven”, pag. 127: „De Meiklokk van de Dom speelden de mooiste liedjes; jonge wingerdbladdjes ritselden ze zachtj mee.”